

La Mancomunitat de Catalunya (1914): Centenari del primer pas vers l'autogovern. Simposi

El centenari de la constitució de la Mancomunitat de Catalunya, federació de les quatre diputacions provincials de l'antic Principat, fou commemorat amb un simposi d'historiadors a l'Institut d'Estudis Catalans els dies 22, 23 i 24 d'octubre de 2014, amb el patrocini de la Diputació de Barcelona.

El 6 d'abril de 1914 es constituí la Mancomunitat de Catalunya, primer pas vers l'autogovern, i s'inaugurà quan justament feia dos-cents anys de la desfeta del 1714 i de la pèrdua de les institucions polítiques autònomes de Catalunya per la força de les armes borbòniques francoespanyoles. La Mancomunitat va ser la precursora de la Generalitat catalana del 1931 i de la del 1977, que és el govern autònom actual, encara que la institució provinguí del segle XIV.

La Mancomunitat va ser producte de la col·laboració dels partits polítics i de la societat civil de Catalunya en un projecte de construcció nacional. Durant els deu anys que va existir féu amb pocs recursos una obra de vertebració del país en els àmbits de les comunicacions, l'ensenyament professional, la cultura i la sanitat, alhora que posava les bases de la normalització lingüística emprant oficialment la llengua catalana. La Catalunya actual és hereva de l'obra iniciada per la Mancomunitat.

Dotze ponents exposaren el coneixement actual dels diversos aspectes del tema, amb col·loqui amb els assistents, durant tres tardes senceres en un simposi en què hi hagué més de cent inscrits. El dia 25 al matí es féu una visita guiada a l'exposició «Prat de la Riba i la Mancomunitat de Catalunya», a la seu de la Diputació de Barcelona. A l'acte inaugural del simposi parlaren el president de l'Institut d'Estudis Catalans, Joandomènec Ros; el president de la Secció Històrico-Arqueològica del mateix Institut, Josep Massot i Muntaner; el president de la Diputació de Barcelona, Salvador Esteve, i el conseller de la Presidència de la Generalitat de Catalunya, Francesc Homs. Remarcaren la vinculació històrica de l'Institut d'Estudis Catalans amb la Mancomunitat, destacaren l'exemplaritat de la tasca d'aquesta institució vista des del present i reconegueren l'oportunitat del simposi.

La primera ponència fou la d'**Albert Balcells** (Institut d'Estudis Catalans, coordinador del simposi), que parlà d'«Enric Prat de la Riba i Josep Puig i Cadafalch, primer i

segon presidents». Explicà que Prat de la Riba i Puig i Cadafalch pertanyien a la mateixa generació i al mateix partit polític: la Lliga Regionalista de Catalunya, fundada el 1901. Autor del principal breuari del nacionalisme autonomista, *La nacionalitat catalana* (1906), Prat de la Riba fou el president fundador de la Mancomunitat, federació de les quatre diputacions provincials catalanes, sense deixar la presidència de la Diputació de Barcelona, que ocupava des del 1907. En morir prematurament el 1917, va ser elegit per a succeir-lo l'arquitecte i historiador de l'art Josep Puig i Cadafalch, que havia estat la mà dreta de Prat en política cultural. Puig ocupà la presidència fins al 1923 i ja no tingué simultàniament la de la Diputació de Barcelona. Sota el seu mandat, les quatre diputacions traspassaren a la Mancomunitat tots els serveis i recursos el 1920, de manera que aquest fou el moment en què la corporació tingué més cos, tot i les limitacions imposades pel fet de no haver aconseguit un estatut d'autonomia el 1919. La importància de l'obra desenvolupada durant els set anys de la presidència de Puig no pot quedar eclipsada per l'error d'haver cregut en l'aparent regionalisme del general Primo de Rivera, que es féu amb el poder el 1923 sense cap oposició efectiva i liquidà la Mancomunitat el 1925.

L'historiador **Santiago Izquierdo** (Universitat Pompeu Fabra i Universitat Oberta de Catalunya) parlà dels «Antecedents i campanya pro Mancomunitat». Analtà quins van ser els antecedents de la Mancomunitat de Catalunya i com va ser la llarga i complexa campanya que va portar a la constitució de la institució l'abril de 1914. Tractà qüestions com el projecte de llei d'administració local del 1907 d'Antoni Maura, en particular en allò que afectava les mancomunitats provincials. En la discussió d'aquest projecte ja es van posar de manifest les diferències que, en aquesta matèria, separaven els polítics de la Restauració, representants del nacionalisme espanyol més centralista, i els polítics catalans. Fracassada la temptativa del 1907, el 1911 el procés en demanda de la Mancomunitat es va tornar a posar en marxa, impulsat per la Diputació de Barcelona, que va proposar a les altres diputacions catalanes formar un govern únic per a tot Catalunya sobre la base de mancomunar les corporacions provincials. Un cop les bases per a la Mancomunitat van ser aprovades per les quatre diputacions, el 17 d'octubre de

1911, es van començar a discutir a les Corts, on el projecte va romandre encallat davant la incomprensió i l'hostilitat de bona part de la cambra. No va ser fins al maig del 1912 que el projecte de llei de mancomunitats provincials va ser presentat al Congrés, tot i que només recollia una part del que havien proposat les diputacions catalanes. Al juny, el projecte va començar a ser discutit al Congrés, i a l'octubre va ser ratificat per 171 vots a favor i 42 en contra. Després d'aprovar-se al Congrés dels Diputats, calia sotmetre la llei a votació al Senat. Davant l'obstruccionisme i les dilacions de la cambra alta per a aprovar el projecte de llei, els partits catalans van manifestar llur desencís i van demanar al Govern que, si calia, aprovés per decret el projecte de llei de mancomunitats provincials. Mentrestant, la societat civil catalana es mobilitzà en bloc per demanar-ne l'aprovació. Finalment, el president del Govern espanyol, Eduardo Dato, decidí tancar una qüestió que s'arrossegava des de feia massa temps i que amenaçava de posar en perill la ja fràgil estabilitat política del règim de la Restauració, i va utilitzar la via del decret per a aprovar el projecte. Així, el 18 de desembre de 1913, el Govern va aprovar les mancomunitats de províncies. Fou l'única reforma de l'Administració local que la Restauració va portar a terme i, encara que era un decret d'ordre general i no únicament per a Catalunya, cap altra regió no fou capaç d'aprofitar-la.

L'historiador **Enric Pujol** (Universitat Autònoma de Barcelona) va dissertar sobre «La relació de la Mancomunitat amb l'Administració local i el projecte d'estatut d'autonomia de 1919». Ressaltà que els ajuntaments catalans tingueren un paper fonamental en la conformació i el desenvolupament de la corporació regional. En un principi, la mateixa idea de creació d'una mancomunitat de diputacions es vinculà a una reforma de l'Administració local espanyola. Tot i que aquesta no fou la via que féu possible el nou organisme, un cop constituïda la Mancomunitat, els ajuntaments foren cabdals perquè pogués funcionar, atès que en van ser una de les principals fonts de finançament. Per bé que la Mancomunitat disposava d'una partida provincial, una part important dels seus ingressos eren impostos directes i indirectes que eren recaptats pels municipis i que, fins al 1920, foren pagats pels ajuntaments a les diputacions i, després, directament a la Mancomunitat. Per això, quan el 1918 es plantejà la campanya en favor de l'autonomia política del Principat de Catalunya, els municipis van ser els agents que engegaren el moviment. Es va associar l'autonomia catalana a l'autonomia municipal i, des dels ajuntaments, es va demanar que se'ls descarregués d'haver de finançar diputacions i Mancomunitat i que aquests organismes tinguessin mitjans propis, fruit de la transferència de competències feta per l'Estat espanyol. Aquesta campanya en favor de l'autonomia política que impulsaren els ajuntaments va dur a una amplíssima mobilització social i a la conformació d'un front unitari entre els partits catalans que, malauradament, no va poder obtenir l'objectiu volgut. Tanmateix,

serví perquè s'elaborés un projecte d'estatut, el 1919, que tingué el suport de 1.072 ajuntaments catalans, que representaven el 99 % de la població del Principat, en un referèndum municipal promogut per la Mancomunitat. És un text que val la pena analitzar amb un mínim de profunditat, per veure les aspiracions que des de la *realpolitik* hi hagué en aquells moments, ja que fou elaborat amb la voluntat d'arribar a trobar una solució de compromís amb el Govern espanyol. Una sortida negociada que es revelà impossible per la intransigència dels partits monàrquics espanyols al Congrés dels Diputats i per l'esclat, en aquell moment, d'una greu conflictivitat social a Catalunya.

L'economista **Josep Muntaner i Pasqual** (Institut d'Estudis Catalans), en la seva intervenció sobre «Les finances de la Mancomunitat», explicà que l'obra magna de la Mancomunitat de Catalunya implicava la necessitat d'un endeutament públic per aconseguir més recursos dels que estrictament tenien les quatre diputacions mancomunades. Així ho permetia el tercer article del Reial decret del 26 de març de 1914, de l'Estatut de la Mancomunitat de Catalunya. A tot Espanya, el Reial decret de mancomunitats del 1913 només fou recollit per Catalunya, per la força regeneradora que tenia. Era una possibilitat important, però aquesta ambició implicava un enorme esforç financer. Tan sols la Diputació de Barcelona tenia la capacitat dinerària per a fer-lo. Un plantejament integral com el de Catalunya, modern, racional i suficient, encara no l'havia fet cap estat d'Europa ni cap regió europea, i encara menys dins l'Espanya posterior a la desfeta colonial del 1898. A les àrees europees més desenvolupades per la creixent industrialització, s'havien anat construint infraestructures, però només segons el peremptori desplegament fabril. Enlloc, però, amb la coherència i l'amplitud de l'endegament territorial plantejat per la Mancomunitat de Prat de la Riba. Catalunya era l'únic lloc d'Europa on hi hagué un polític amb una visió tan ampla com la d'ell, que plantejà i executà un projecte territorial complet i coherent. Però el finançament no fou suficient. L'emissió de deute públic no aconseguí aportacions suficients. Alguns testimonis indiquen que el motiu fou la migrada aportació bancària. Només s'hi pot fer alguna suposició, sense cap certesa. Aquest divorci pot fer creure que l'obra de la Mancomunitat podia haver arribat a ser inviable, si la institució hagués durat més temps. Aquest allunyament de la banca respecte a la Mancomunitat pot ser una taca en la història del primer pas efectiu del ressorgiment nacional català. Tot i això, la guspira i l'obra feta de la Mancomunitat cal recordar-les per sempre.

El doctor en medicina **Ferran Sabaté** (Universitat de Barcelona) desenvolupà, a la seva ponència, «La política sanitària». La Mancomunitat, sense capacitat legislativa ni mitjans suficients, transformà radicalment les estructures i la mentalitat social en el camp de la salut i la seva

influència sobrevisqué a la seva època. En l'àmbit beneficosanitari, transformaren el servei de dements pobres i l'antiga borderia en serveis moderns d'assistència a la maternitat i als malalts mentals. S'elaborà un Pla de Regionalització Sanitària per a coordinar tots els recursos —públics i privats— distribuïts en el territori. S'iniciaren la informació i l'educació sanitàries de la població i la formació continuada del personal sanitari. Es crearen equips mòbils d'intervenció ràpida. Es desenvoluparen obres hidràuliques o d'enginyeria sanitària. I en l'àmbit de la salut pública, es desplegaron esforços per a lluitar contra el paludisme, la tuberculosi, la febre tifoide, la mortalitat infantil i el goll endèmic, entre altres flagells. L'obra sanitària de la Mancomunitat representa el primer esforç modern, públic i programat, d'intervenció per millorar les condicions de salut de la població abans de la implantació de la seguretat social.

L'historiador **Andreu Mayayo** (Universitat de Barcelona) centrà la seva ponència «La política agrària» en les polítiques que la Mancomunitat executà en aquest camp. Explicà com, malgrat que Catalunya havia esdevingut al llarg del Vuit-cents la «fàbrica d'Espanya», la població activa agrària continuava sent majoritària a principi del segle xx i que la qüestió agrària va polaritzar encara la vida social i política fins als anys trenta. Cal recordar que el mapa comarcal iniciat per la Mancomunitat i establert per la Generalitat tenia com a base els mercats agraris setmanals. La crisi agrària a cavall dels segles XIX i XX va posar la qüestió agrària a l'agenda política i va desfermar un conflicte social punyent. La Mancomunitat, esperonada pel catalanisme conservador, va optar per la modernització de l'agricultura i la ramaderia, i també pel cooperativisme interclassista i no igualitari (la capacitat de decisió anava vinculada a la capacitat econòmica de cada soci), per a superar el conflicte en un context de reformisme social. En aquest sentit, les prioritats de la Mancomunitat foren la consolidació i l'ampliació de les tasques de l'Escola Superior d'Agricultura, creada per la Diputació de Barcelona l'any 1912, i la creació dels Serveis Tècnics Agraris, que escamparen pels pobles les novetats per a millorar la productivitat i l'elaboració dels productes. Convé subratllar la tasca de diverses persones que també hi tingueren un paper polític important, com ara Carles Pi i Sunyer, Pere Màrtir Rossell i Vilar, Josep M. Rendé i Ventosa, Josep M. Valls o Manuel Raventós.

L'historiador i enginyer **Santiago Riera** (Universitat de Barcelona i Institut d'Estudis Catalans), en la ponència «Els serveis i ensenyaments tècnics, carreteres i telèfons», explicà com la Mancomunitat de Catalunya fou el fruit d'un catalanisme actiu, que també va ser el producte d'un esforç per modernitzar el país. I modernitzar el país significava millorar l'educació, la sanitat, l'ensenyament (primari, secundari i superior) i les comunicacions. Tot plegat volia dir crear escoles, centres hospitalaris i xarxes sanitàries; potenciar l'estudi i el conreu de la ciència; im-

pulsar les tècniques tal com altres països ja feien, i, en el camp de les comunicacions, crear les infraestructures adients i necessàries. A Catalunya s'endegaren escoles tècniques i alhora noves pedagogies, es crearen centres hospitalaris i d'atenció mèdica, s'establí una xarxa telefònica pràcticament inexistent abans, es van construir carreteres i es va fer el possible per crear una xarxa ferroviària (secundària) que complementés l'espanyola. Quant a la ciència, atès l'estat caduc d'una universitat centralista i passiva a la catalanització, difícilment modificable, la Mancomunitat va crear l'Institut d'Estudis Catalans com l'«Acadèmia d'Acadèmies», encarregada d'apropar el món científic català a l'europeu. Fou així com es complia el desig de Prat de la Riba: «Tots els pobles de Catalunya amb una escola, una biblioteca, un telèfon i una carretera per arribar-hi!» El complex de centres de la Universitat Industrial, el Laboratori General d'Assaig i Condicionament, que analitzava i garantia la qualitat de matèries primeres i de manufactures, els Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi, que promogueren el contacte amb el progrés científic exterior per mitjà de cursos impartits per personalitats estrangeres —com Einstein—, acompanyaren la tasca de la Mancomunitat en l'àmbit dels telèfons i les carreteres, tot i que els ferrocarrils secundaris projectats no s'arribaren a construir.

Josep Massot i Muntaner (Institut d'Estudis Catalans) desenvolupà la ponència «Cap a la normalització lingüística». Ressaltà com la Mancomunitat va prosseguir la tasca que Enric Prat de la Riba havia dut a terme des de la Diputació de Barcelona d'ençà que n'era president i que tingué la manifestació més important en la creació de l'Institut d'Estudis Catalans el 1907, iniciada amb la Secció Històrico-Arqueològica i ampliada el 1911 amb la creació de la Secció Filològica (o Institut de la Llengua Catalana) i de la Secció de Ciències. Prat de la Riba mostrà un gran interès per la tasca de donar unes normes unitàries a la llengua catalana, per homologar-la amb les altres llengües de cultura i donar-li una projecció internacional. Per això, no solament afavorí les recerques, les publicacions i la labor de divulgació pedagògica en els aspectes més diversos, sinó que tingué un interès especial per aconseguir que els membres de l'Institut elaboressin unes normes ortogràfiques que poguessin ser presentades a la societat catalana com una alternativa a l'anarquia que regnava en aquest aspecte fins en aquell moment, i que les completessin amb una normativa de l'aleshores anomenada «llengua literària». Aquests desigs tingueren una plasmació, no exempta de dificultats i d'oposicions, en les *Normes ortogràfiques* adoptades per l'Institut d'Estudis Catalans el 1913, que Prat de la Riba presentà, des de *La Veu de Catalunya*, com un instrument imprescindible per a la llengua i la cultura catalanes, i que foren reformades en alguns punts quan el 1917 l'Institut publicà el *Diccionari ortogràfic*, redactat sota la direcció de Pompeu Fabra, i l'any següent, la *Gramàtica catalana* de Pompeu Fabra mateix, que es convertí en la persona més influent

en l'obra de depuració i modernització de la llengua, tot i que això li causà grans animadversions, com la d'Antoni M. Alcover, primer president de la Secció Filològica, que trencà sorollosament amb l'Institut un cop mort el seu protector Prat de la Riba; la dels prohoms de l'Acadèmia de la Llengua Catalana, entre els quals Jaume Collell, i, sobretot, la d'un grup important de membres de l'Acadèmia de Bones Lletres, que no acceptaren les seves reformes i propugnaren una altra ortografia. La Mancomunitat, tant amb Prat de la Riba com amb Puig i Cadafalch, s'esforçà a potenciar el català com a llengua de cultura i com a llengua de l'escola i de l'Administració. Aquests esforços fructificaren sobretot durant la Segona República, al començament de la qual tant l'Acadèmia de Bones Lletres com el Consistori dels Jocs Florals acceptaren l'autoritat lingüística de l'Institut d'Estudis Catalans. Després de la Guerra Civil de 1936, però, hi hagué una involució enorme, que trigà molts anys a poder recuperar poc o molt les posicions perdudes.

La doctora **Assumpció Estivill** (Universitat de Barcelona) fou l'autora de la ponència «Les biblioteques i les bibliotecàries». Repassà la posada en marxa del projecte de creació a Catalunya d'un sistema de biblioteques populars, dependent de la Mancomunitat, tal com va ser concebut per Eugeni d'Ors, i la seva evolució posterior. Principalment, explicà com les biblioteques es van anar integrant, a poc a poc, en les poblacions del territori, a partir de les xifres de lectors i de llurs lectures, i com van evolucionar les col·leccions per acostar-se una mica més a allò que demanaven els lectors. També es prestà atenció a les competències de les bibliotecàries, a com les exercien i a la incidència que van tenir en la maduració del projecte. L'Escola de Bibliotecàries, única a Espanya, fou fundada el 1915 per a preparar el personal, exclusivament femení, que havia de servir a les onze primeres biblioteques populars, creades per la Mancomunitat en poblacions de fora de Barcelona, en relació amb les quals la Biblioteca de Catalunya, oberta el 1914, actuava com a central. El període estudiat arriba fins a la Guerra Civil, quan es pot considerar que el projecte inicial està ben consolidat i la xarxa de biblioteques comença a tenir una certa envergadura.

El doctor i catedràtic **Josep González-Agàpito** (Universitat de Barcelona i Institut d'Estudis Catalans) desenvolupà la ponència «L'obra pedagògica de la Mancomunitat», en la qual destacà que fou un dels pilars de la política de reconstrucció nacional que va dur a terme aquesta institució. El bastiment d'una nova educació per a tots els nivells havia de ser l'eina eficient per a regenerar la societat i fonamentar sòlidament la Catalunya desenvolupada, culta i europea que preconitzava el Noucentisme. La ponència examinà el lligam de la modernització educativa amb els objectius de l'obra de govern de Prat de la Riba i de Puig i Cadafalch. S'aborda, també, una anàlisi de les realitzacions fetes en els camps de l'educació primària,

la formació professional i l'educació superior, i també en l'àmbit fonamental de l'educació no formal i informal, que es considerava clau per a la regeneració social. Les escoles de mestres continuaren dependent de l'Estat espanyol i la Mancomunitat creà les Escoles d'Estiu per a l'actualització i perfeccionament dels mestres en exercici, els cursos Montessori amb gran acceptació entre els educadors catalans, els tres cursos dels Estudis Normals per a completar els coneixements adquirits a les Escoles Normals estatals, la revista gratuïta *Quaderns d'Estudi* per als educadors i el *Butlletí dels Mestres*, que oferia recursos pedagògics.

L'historiador **Josep Maria Roig i Rosich** (Universitat Rovira i Virgili) centrà la seva ponència «La irradiació de la Mancomunitat fora de la província de Barcelona» en la tasca de modernització descentralitzada que féu aquesta institució, propera al territori i al ciutadà, en els diversos àmbits geogràfics i sectors socials. El món provincial i municipal estigué sempre molt present en la tasca de la Mancomunitat. Per vertebrar Catalunya i equilibrar-la calia actuar sobretot fora de Barcelona, una gran capital que, per les dimensions i la industrialització que tenia, vivia una mica d'esquena al món rural. La Mancomunitat ho va procurar compensar no solament amb la teoria o el plantejament, sinó també amb l'obra projectada i realitzada. El ponent analitzà aquesta tesi en tres àmbits. En primer lloc, l'àmbit polític o de representació de províncies en els òrgans de govern; en segon lloc, l'àmbit ideològic o teòric en relació amb la planificació pensada per al món rural de les petites i mitjanes poblacions, amb possibles connexions amb l'entramat social i cultural d'aquestes, i, en tercer lloc, l'àmbit de l'obra cultural i infraestructural feta fora de Barcelona. La Mancomunitat es va ubicar a Barcelona, però no fou centralista; fou, en certa mesura, dirigista, però amatent a les necessitats de les classes populars i mitjanes, i va pensar i actuar en clau de país afavorint les poblacions interiors. Finalment, i atesa la curta durada de la Mancomunitat, cal analitzar tot això més com a projecte que no pas com a obra consolidada i acabada. Però les comarques menys desenvolupades i les tres províncies amb menys recursos, que eren les de Girona, Lleida i Tarragona, reberen proporcionalment més inversions que la de Barcelona, com quedà demostrat en fer la distribució de l'actiu i del passiu entre les quatre diputacions provincials el 1925, després de la liquidació de la Mancomunitat.

L'historiador **Jordi Casassas** (Universitat de Barcelona i Institut d'Estudis Catalans), en la ponència «La Mancomunitat, la intel·lectualitat i el Noucentisme», exposà quin va ser el paper que va tenir el sector intel·lectual en l'acció de govern desenvolupada per la Mancomunitat de Catalunya. Així mateix, analitzà la composició d'aquest sector social buscant els orígens de la seva constitució i la presa de consciència col·lectiva de la necessitat d'intervenció en els afers públics. Partí de la premissa que aquest

intervencionisme intel·lectual estigué lligat a l'hegemonia del Noucentisme i, més genèricament, a la consolidació política del catalanisme. Casassas féu alguns apunts sobre possibles coincidències entre el cas català i el d'altres àrees del món mediterrani nord-occidental. Finalment, a partir de l'evolució general del país en el context de la Gran

Guerra i de la postguerra, analitzà la deriva política del sector i, en funció d'aquesta, les raons del denominat *cas Ors*, del 1920.

L'Institut d'Estudis Catalans ha publicat les ponències d'aquest simposi en forma de llibre.